

Επιθέσεις & διωγμοί κατά του Νεοελληνικού Διαφωτισμού από την Εκκλησία

Γιώργος Ν. Οικονόμου (διδάκτωρ Φιλοσοφίας, συγγραφέας)

Καθόλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας η Ορθόδοξη Εκκλησία, κληρονόμος της ανελεύθερης ιδεολογίας και της αυταρχικής πρακτικής του Βυζαντίου, έχοντας την υψηλή και σταθερή υποστήριξη του Σουλτάνου, άσκησε την αδιαμφισβήτητη εξουσία της με πυγμή και αυστηρότητα μην επιτρέποντας ουδεμία αμφισβήτηση και παρέκκλιση από την επίσημη ερμηνεία του χριστιανικού μοναδικού δόγματος, της αποκεκαλυμμένης θρησκευτικής αλήθειας. Άσκησε την ανεξέλεγκτη εξουσία της χωρίς διάλογο και χωρίς οίκτο εναντίον των ιερωμένων και λογίων που διαφοροποιούνταν από τα επίσημα δόγματα, κυρίως εναντίον του ρεύματος του Διαφωτισμού που είχε αρχίσει να αναδύεται από τον 18^ο και διήρκεσε έως τις αρχές του 19^{ου} αι. Η εκκλησιαστική εξουσία όχι μόνο δεν επέτρεπε ουδεμία διαφοροποίηση από τα επίσημα θεολογικά δόγματα, αλλά τιμωρούσε, αναθεμάτιζε, στιγματίζε, απαξίωνε, απομόνωνε κάθε εκφραστή διαφορετικών απόψεων.

Οι Διαφωτιστές από την πλευρά τους προσπαθούσαν με τα δικά τους πενήχρα μέσα να διαφωτίσουν και να διαπαιδαγωγήσουν τους υπόδουλους, να διδάξουν βασικές γνώσεις, Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Αστρονομία, αλλά και έννοιες φιλοσοφικές, πολιτικές, λογικές καθώς και κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. Εισηγάγαν ιδέες άγνωστες, αποσιωπούμενες ή διωκόμενες στον ελληνόφωνο χώρο, διέδιδαν το πνεύμα του αγγλικού και γαλλικού Διαφωτισμού εκφραζόμενο από μεγάλες μορφές όπως του Λοκ, του Χομπς, του Ντεκάρτ, του Βολταίρου, του Μοντεσκιέ, του Ρουσό ή από την Εγκυκλοπαίδεια, καθώς και τις επιστημονικές απόψεις του Γαλιλαίου και του Κοπέρνικου. Προσπαθούσαν να εισαγάγουν τον ορθό λόγο και τη γνώση μέσα σε έναν κόσμο που κυριαρχούσαν η άγνοια, η απαίδευση, η μεταφυσική, οι θρησκοληψίες, οι προκαταλήψεις, οι δεισιδαιμονίες, τα θεολογικά δόγματα, οι μυστικισμοί, η τυφλή πίστη, η μοιρολατρία, η υποταγή. Η έκφραση και το προπύργιο όλων αυτών των αρνητικών ήταν η επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία με έδρα το πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη.

Σε αντίθεση με την Εκκλησία και μέσα στο πνεύμα του Διαφωτισμού δημοσιεύθηκαν αρκετά ριζοσπαστικά βιβλία ανώνυμων συγγραφέων, όπως ο *Ανώνυμος του 1789, Ελληνική Νομαρχία* (1806), *Ρωσαγγλογάλλος* (1805), *Κρίτωνος Στοχασμοί* (1819), το *Υπόμνημα* του Κοραή και άλλα λιγότερο γνωστά. Εκδόθηκαν επίσης αρκετά περιοδικά και εφημερίδες στις παροικίες, έγιναν μεταφράσεις ξενόγλωσσων βιβλίων, ανανεώθηκαν

τα σχολεία με νέες παιδαγωγικές μεθόδους και εξαιρετικούς δασκάλους. Δημιουργήθηκε μία σημαντική δυναμική για διάδοση νέων ιδεών, για μετάδοση παιδείας και δημιουργία πολιτικής συνείδησης με σκοπό την έναρξη του αγώνα κατά της τυραννίας.

Έτσι, ο Διαφωτισμός προετοίμασε την Επανάσταση και δεν θα ήταν δυνατός εάν δεν διακρινόταν από την ανάδυση ενός νέου ανθρωπολογικού τύπου με χαρακτηριστικά ενός μαχόμενου υποκειμένου, δηλαδή «ενός υποκειμένου που μέσα σε μια συγκεκριμένη ιστορική εμπειρία επιλέγει τους φίλους και τους εχθρούς του στο μέτωπο των ιδεών, που επιδιώκει μια ρήξη ή την αποφεύγει, που συμμαχεί, αψιμαχεί ή αντιμάχεται, που ελίσσεται και υποχωρεί ή συσπειρώνει τις δυνάμεις του και αναζητεί το ευαίσθητο σημείο του αντιπάλου για να χτυπήσει».[1]

Οι νέες φιλοσοφικές ιδέες του Διαφωτισμού σήμαιναν αμφισβήτηση της θρησκευτικής μεταφυσικής, έδιναν στα εγκόσμια την προτεραιότητα που προηγουμένως κατείχε το θείον στο χριστιανικό δόγμα. Κατ' ανάγκη, λοιπόν, οι νέες ιδέες έρχονταν σε αντίθεση με τα δόγματα και τις παγιωμένες συντηρητικές απόψεις της Εκκλησίας, η οποία αισθανόταν ότι απειλείται και έτσι στράφηκε εναντίον τους. Οι θέσεις και οι στόχοι της Εκκλησίας, όπως επίσης των στενών συνεργατών και στελεχών της, των Φαναριωτών, ήταν σαφείς: η πιστή υπακοή των ελληνοφώνων στα χριστιανικά δόγματα του εκκλησιαστικού ιερατείου, η αντιδυτική προπαγάνδα στρεφόμενη κατά του Διαφωτισμού και των επαναστάσεων που είχαν ξεσπάσει στην Ευρώπη και τη Β. Αμερική, καθώς επίσης η συμμόρφωση και η υποταγή των ραγιάδων στην οθωμανική εξουσία, η οποία παρουσιαζόταν ως αναντικατάστατη, αιώνια και προερχόμενη από τη θεία θέληση.

Πολλές είναι οι μαρτυρίες για τους τρεις αυτούς στόχους του Πατριαρχείου, επίσημες και ανεπίσημες, σε πατριαρχικές εγκυκλίους, σε κηρύγματα και φυλλάδια. Θα παραθέσω κάποιες, στις οποίες διαφαίνεται το γενικό πνεύμα της επίσημης Εκκλησίας, των ιερωμένων και των μοναχών.

Η πρώτη είναι από τον Αναστάσιο Γόρδιο (1654-1729), ιεροκήρυκα. Στο κείμενό του *Περί Μωάμεθ και κατά Λατίνων*, που ήταν δημοφιλές ως το τέλος του 19^{ου} αι., αναλύει την «Αποκάλυψη» του Ιωάννη, θεωρώντας ως μορφές του Αντίχριστου τον Μωάμεθ και τον Πάπα! Ο δεύτερος εκπροσωπεί σοβαρότερη απειλή για τους υπόδουλους ορθόδοξους από τον πρώτο, διότι αιχμαλωτίζει τις ψυχές, ενώ ο Μωάμεθ μόνο τα σώματα! Επιπλέον ο Ύψιστος θα φέρει τη «συντέλεια» και θα σταματήσει με θαύμα τον «διωγμό» της Εκκλησίας.

Η δεύτερη μαρτυρία προέρχεται από τον ορθόδοξο μοναχό Κοσμά τον Αιτωλό (1714-1779). Ο Κοσμάς εκφράζει οπισθοδρομικές θέσεις για την εκπαίδευση των νέων, αντιδρά στην ονοματοδοσία των νεογέννητων με ελληνικά ονόματα και αντιτίθεται στη χρήση του

όρου «Έλληνες». Διδάσκει τους υπόδουλους «Δεν είστενε Έλληνες, δεν είστενε ασεβείς, αιρετικοί, άθεοι, αλλ' είστενε ευσεβείς ορθόδοξοι χριστιανοί»! Διδάσκει επίσης ότι «Τριακόσιους χρόνους μετά την Ανάστασιν του Χριστού μας έστειλε ο Θεός τον άγιον Κωνσταντίνον και εστερέωσε βασιλείον Χριστιανικό. Ύστερον το εσήκωσεν ο Θεός από τους Χριστιανούς και έφερε τον Τούρκον και του το έδωσε δια το εδικό μας καλόν και το έχει ο Τούρκος για 320 χρόνους. Και διατί έφερε ο Θεός τον Τούρκον και δεν έφερε άλλο γένος; Δια το εδικόν μας το συμφέρον, διότι τα άλλα έθνη θα μας έβλαπταν την πίστιν»!

Η τρίτη ανήκει σε έναν χαρακτηριστικό αντιπρόσωπο του αντιδιαφωτιστικού ρεύματος, τον χριστιανό μοναχό Αθανάσιο Πάριο (1722-1813) συνεργάτη του Πατριαρχείου. Αυτός διακρίνεται από έναν ολοκληρωτισμό στις απόψεις και στη συμπεριφορά, υποστηρικτής της ησυχαστικής κίνησης και του βυζαντινισμού, με επιθέσεις ανώνυμες ή ψευδώνυμες και λιβελλογραφήματα κατά της Γαλλικής Επανάστασης, κατά των Ευρωπαίων και Ελλήνων Διαφωτιστών. Υποστηρικτής της εθελοδοουλίας και εναντίον της ελληνικής επανάστασης, καταδίωξε τους υποστηρικτές του κοπερνίκειου μοντέλου στον ελλαδικό χώρο και επέκρινε την, κατά τη γνώμη του, επικίνδυνη εφεύρεση του αεροστάτου! Σε έργο του γράφει: «Φεύγετε όσον δύνασθε την Ευρώπη, και ακόμα και εκείνους οπου έρχονται από την Ευρώπη...Και δια τούτο λέγω, και παραγγέλω, με όλην την αδελφικήν αγάπην, μη δίδετε καμμίαν προσοχή εις τα φαρμακερά και θανατηφόρα στόματα τούτων των Αντιχρίστων...Ο Χριστός μας προστάζει λέγοντας, απόδοτε τα του καίσαρος καίσαρι, και αυτοί, και με λόγους και με βιβλία, αρματώνουν την δεξιάν των υπηκόων να φονεύσουν τους καίσαρας».[2]

Τέλος, κάποια παραδείγματα από το Πατριαρχείο. Το 1776 ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σωφρόνιος Β' καταδίκασε ως άθεο τον μεγάλο Βολταίρο, επειδή υποστήριζε τον ορθό λόγο. Άλλο παράδειγμα από τα Επτάνησα. Στο διάστημα 1797-1799 που αυτά βρίσκονταν υπό την κατοχή των Γάλλων, οι οποίοι είχαν εκτοπίσει τους Βενετσιάνους, είχαν γίνει κέντρο των νέων ιδεών, ιδίως η Κέρκυρα. Εκεί διατυπώθηκε το σύνθημα «Δημοκρατία ή Θάνατος» που θα γίνει αργότερα στον ηπειρωτικό χώρο «Ελευθερία ή Θάνατος». Εκεί διαμορφώθηκε και το αίτημα για παιδεία και αγωγή του πολίτη, παρόμοια με το πρόγραμμα του Ρήγα. **Όμως η Ορθόδοξη Εκκλησία ένοιωσε ότι απειλείται και έγινε η ιδεολογική ασπίδα του παλιού κόσμου.** Έτσι εξέδωσε Εγκύκλιο που καταδίκαζε το επαναστατικό κίνημα και τις ριζοσπαστικές ιδέες γινόμενη έτσι θερμός προπομπός του τουρκικού και του ρωσικού στόλου που κατέπλεαν στην Κέρκυρα για να σβήσουν την αναπτυσσόμενη εξέγερση.[3] Επίσης, το 1798, το Πατριαρχείο εξέδωσε τη *Διδασκαλία Πατρική*, [4] στην οποία, μεταξύ άλλων,

έγραφε χαρακτηριστικά: «Ο διάβολος δια να απωλέσει τους εκλεκτούς πιστούς εμεθοδεύθη εις τον τρέχοντα αιώνα μίαν άλλην πονηρίαν και απάτην ξεχωριστήν, δηλαδή το νύν θρυλούμενον σύστημα της ελευθερίας»!

Αργότερα, το 1805 ο πατριάρχης Καλλίνικος Ε΄, αφόρισε τους Κλέφτες, επισφραγίζοντας έτσι τη δίωξή τους που είχε ξεκινήσει το 1801, ταυτιζόμενος με τις επιδιώξεις του Σουλτάνου και των κοτζαμπάσηδων που οδήγησαν στην εξόντωση των κλεφτών. Ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄, από την πλευρά του, σε ένα σκοταδιστικό παραλήρημα εναντίον της διδασκαλίας των μαθηματικών και της φυσικής έγραφε: «Τις ωφέλεια να μανθάνωσιν οι νέοι αριθμούς και αλγέβρας και κύβους και κυβοκύβους και τρίγωνα και τριγωνοτετράγωνα και λογαρίθμους και συμβολικούς λογισμούς και τας προβαλλομένας ελλείψεις και άτομα και κενά και δίνας και δυνάμεις και έλξεις και βαρύτητα και φωτός ιδιώματα και βόρεια σέλα και οπτικά τινά και ακουστικά και μύρια τοιαύτα και άλλα τερατώδη;»

Επίσης στη Χριστιανική Απολογία (1798), καταφερόμενος κατά της Γαλλικής Επανάστασης διατυπώνει τις διαστροφικές φαντασιώσεις του: «Οι άθεοι Γάλλοι μητρογαμούσι και θυγατρογαμούσι και αδελφογαμούσιν ανυποστόλως και αδεώς οι σοφώτατοι»! Επίσης ο Γρηγόριος καταδικάζει και αφορίζει τον Αλέξανδρο Υψηλάντη που ξεκίνησε την Επανάσταση στο Ιάσιο στις 24 Φεβρουαρίου 1821!

Το 1819 ο μητροπολίτης Σμύρνης Άνθιμος ξεσήκωσε τον όχλο που διέλυσε το προοδευτικό «Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης», προκαλώντας τον βίαιο διασκορπισμό των μαθητών του και την καταστροφή ενός μέρους της περιουσίας του, ενώ το 1820 η Εκκλησία έκαψε δημοσίως στην Κωνσταντινούπολη το φυλλάδιο με διαφωτιστικό περιεχόμενο *Κρίτωνος Στοχασμοί* που είχε κυκλοφορήσει το 1819 και καυτηρίαζε τη διαφθορά και τη σπάταλη επίδειξη της Εκκλησίας.

Το πιο απαράδεκτο γεγονός που δείχνει όλη τη ραγιαδική διαστροφή της Εκκλησίας είναι το ότι το 1828, ενώ πια ο Καποδίστριας έχει φθάσει στην Ελλάδα και έχουν αρχίσει οι προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της κατεστραμμένης χώρας, ο πατριάρχης Αγαθάγγελος Α΄ απευθύνει στον καθημαγμένο λαό μήνυμα και του ζητάει, μετά από τόσες μάχες, τόσους νεκρούς, τόσο αίμα, να σταματήσει να δείχνει αχαριστία και μέσα σε τρεις μήνες να υποταχθεί ξανά στον Σουλτάνο, ο οποίος μεγαλοθύμως θα τον συγχωρήσει!

Είναι εμφανές πως στις μαρτυρίες αυτές κηρύσσεται η αμάθεια, η αντίσταση σε νέες παιδαγωγικές διδασκαλίες και σε νέα μαθήματα, η μισαλλοδοξία, η άλογη πίστη, η εθελοδουλία στον Οθωμανό κατακτητή ως βούληση του Θεού, η εναντίωση σε κάθε ιδέα εξέγερσης και ελευθερίας. Όταν λοιπόν εμφανίσθηκαν άλλες ιδέες αντίθετες με τα επίσημα δόγματα της υποταγής και της εθελοδουλίας, ιδέες της επανάστασης, της ελευθερίας, για την

ανατροπή της τυραννίας και εγκαθίδρυση άλλης φιλελεύθερης πολιτείας στηριγμένης σε νόμους και στη λαϊκή βούληση, καθώς επίσης νεωτερικές αντιλήψεις για την εκπαίδευση των νέων και για νέα μαθήματα, η επίσημη Εκκλησία αντέδρασε με όλους τους τρόπους για να τις αναχαιτίσει και να εξουδετερώσει τους φορείς τους με διώξεις κάθε είδους. Όπως παρατηρεί ο Φίλιππος Ηλιού, «Η Εκκλησία δείχνει αποφασισμένη να αναχαιτίσει με κάθε τρόπο την εξάπλωση του φιλοσοφικού κινήματος, να υποτάξει ή να εξουδετερώσει τα σχολεία και τους λόγιους του Διαφωτισμού».[5] Όλοι σχεδόν οι κύριοι εκπρόσωποι του νεοελληνικού Διαφωτισμού υπέστησαν επιθέσεις και διώξεις από την επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία και τους φορείς της.

Η πρώτη μεγάλη σύγκρουση με το πνεύμα του Διαφωτισμού εκδηλώθηκε στη δίωξη του Μεθόδιου Ανθρακίτη (1660-1736). Ο Μεθόδιος, επηρεασμένος από τη δυτική φιλοσοφία του Malebranche και του Descartes, δίδαξε μαθηματικά και φυσική, τον ορθολογισμό και τους αρχαίους στην κοινή γλώσσα απαλλαγμένη από αρχαϊσμούς και τυπολατρίες. Το Πατριαρχείο καταδίκασε τη διδασκαλία του το 1721 και το 1723 επικύρωσε την καταδίκη που προέβλεπε την καθαίρεσή του από το ιερατικό αξίωμα, την απαγόρευση να διδάσκει και τον αναθεματισμό του έργου του, το οποίο παραδόθηκε στην πυρά. Η Εκκλησία ήταν σκληρή και αμείλικτη.

Ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ (1725-1800) σπούδασε στη Βενετία και στην Πάδοβα. Το 1777 αναγκάστηκε σε παραίτηση από τη διεύθυνση της Σχολής στο Ιάσιο. Υπεύθυνοι οι συντηρητικοί της Εκκλησίας που τον διώκουν, τον υβρίζουν, τον απαξιώνουν και τον στιγματίζουν, οπότε για να αμυνθεί γράφει την *Απολογία* του (1780), με την οποία αντεπιτίθεται στους εχθρούς του.

Σημαντική μορφή διαφωτιστή ήταν ο Χριστόδουλος Παμπλέκης εξ Ακαρνανίας (1733-1793). Με το έργο του *Αληθής πολιτική* (1781) εισήγαγε για πρώτη φορά την έννοια της πολιτικής στο νεοελληνικό λεξιλόγιο και στην συζήτηση, με τη φιλελεύθερη έννοια που διαμορφωνόταν τότε στην Ευρώπη. Ο Παμπλέκης είχε δημοσιεύσει επίσης το *Περί θεοκρατίας* στο οποίο κατακεραύνωνε την αρνητική στάση της Εκκλησίας απέναντι στον Διαφωτισμό, καθώς επίσης τις καταχρήσεις και υπερβολές του κλήρου. Στα 1793 η Ορθόδοξη Εκκλησία με εγκύκλιο που υπέγραφε ο πατριάρχης Νεόφυτος καταδίκασε και αφόρισε τις απόψεις του. Στην εγκύκλιο αναφερόταν ότι έπρεπε να εξαφανισθούν τα δημοσιευθέντα έργα του.

Ο Ρήγας (1757-1798) ήταν ο πιο πιστός μαθητής του Μοισιόδακα και είχε πλούσιο συγγραφικό, μεταφραστικό, πολιτικό, ποιητικό έργο με σκοπό τον διαφωτισμό των υποδούλων. Οραματιζόταν μία πολιτεία φιλελεύθερη και δημοκρατική στην οποία πολίτες θα ήταν όλοι όσοι ήταν εναντίον της τυραννίας και αγωνίζονταν για την ελευθερία. Δεν έθετε απαίτηση εθνικής, γλωσσικής και θρησκευτικής ομοιομορφίας.

Αντιθέτως, δέχονταν την αρχή της οικουμενικότητας: όλες οι εθνότητες, όλες οι γλώσσες και οι θρησκείες ήταν δεκτές – Ρωμιοί, Βούλγαροι, Αλβανοί, Αρμένηδες, Τούρκοι! Έχουμε δηλαδή ταύτιση «λαού» και «έθνους», όχι την επιδίωξη ενός εθνικού κράτους αμιγώς ελληνικού. **Ήταν ίσως η πιο προωθημένη πολιτειακή και συνταγματική σύλληψη του νεοελληνικού Διαφωτισμού στηριζόμενη στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, χρησιμοποιώντας για πρώτη φορά τον όρο και την έννοια της δημοκρατίας.** Το 1798 στραγγαλίσθηκε από τους Τούρκους, ενώ την 1^η Δεκεμβρίου του ιδίου έτους ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε΄ απαγόρευσε με εγκύκλιο το έργο του Ρήγα *Νέα Πολιτική Διοικήσεις* και διέταξε να κατασχεθούν και να σταλούν στο πατριαρχείο όλα τα αντίτυπα! [6]

Ο Βενιαμίν Λέσβιος (1762-1824) σπούδασε στην Πίζα και στο Παρίσι μαθηματικά, φυσικές επιστήμες και φιλοσοφία και ήταν υπέρμαχος της διδασκαλίας τους. Έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας, έλαβε μέρος στην Επανάσταση, αναδείχθηκε μέλος του Βουλευτικού στην Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και στην Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους εξελέγη μέλος στην επιτροπή για την σύνταξη νομοθεσίας. Φορέας των ριζοσπαστικών ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης έπεσε στη δυσμένεια της Εκκλησίας και καταδικάσθηκε από την Πατριαρχική Σύνοδο το 1803 επειδή, μεταξύ άλλων, δίδασκε το κοπερνίκαιο κοσμοείδωλο.

Ο Αθανάσιος Ψαλίδας (1767-1829) από τα Γιάννενα, δάσκαλος και μαχητής του Διαφωτισμού, σφοδρός πολέμιος του σχολαστικισμού και της τυπολατρίας, υπέρμαχος των θετικών επιστημών κατηγορήθηκε ως άθεος και υπέστη σκληρό διωγμό. Πέθανε εξόριστος και αγνοημένος στην Κέρκυρα.

Ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833) υπήρξε η πληθωρικότερη μορφή του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Αν και σπούδασε ιατρική στο Μονπελιέ, όταν πήγε στο Παρίσι το 1788 σπούδασε φιλολογία και ασχολήθηκε με την μελέτη, την έκδοση και τον σχολιασμό των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.[7] Εξέδωσε για πρώτη φορά στην νεοελληνική ιστορία είκοσι τόμους αρχαίων συγγραφέων. Ο Κοραής, στη σκοταδιστική επίθεση του Πατριαρχείου, απάντησε με το έργο *Αδελφική Διδασκαλία*, στην οποία είναι καταπέλτης: «Ο συγγραφέας της Πατρικής Διδασκαλίας είναι εχθρός του γένους των Γραικών...φίλος πιστός των Οθωμανών και πάντων των παρελθόντων και παρόντων και μελλόντων τυράννων του ανθρωπίνου γένους». Η Πατριαρχική Σύνοδος υπό την προεδρία του Γρηγορίου Ε΄ τον Μάρτιο του 1821 καταδίκασε επισήμως τα «φιλοσοφικά μαθήματα» και τους υποστηρικτές τους τον Αδαμάντιο Κοραή, τον Βενιαμίν Λέσβιο, και τον Κωνσταντίνο Κούμα.

Το 1818 ο Νεόφυτος Δούκας έγινε στόχος επιθέσεων συντηρητικών χριστιανών και το έργο του *Αισχίνου διάλογοι* καταδικάσθηκε από το

Πατριαρχείο, ενώ το 1835 ο πιο διακεκριμένος εκπρόσωπος της ώριμης γενιάς του Διαφωτισμού Γρηγόριος Κωνσταντάς απολύθηκε από τη θέση του διευθυντή του Ορφανοτροφείου της Αίγινας αποσύρθηκε στο χωριό του Μηλιές (υπό οθωμανικό ζυγό) όπου πέθανε λησμονημένος το 1844.[8]

Η τελευταία πράξη του δράματος παίχθηκε με τις διώξεις της Εκκλησίας κατά του Θεόφιλου Καΐρη (1784-1853). Φίλος του Κοραή, μαθητής του Βενιαμίν Λέσβιου, μέλος της Φιλικής Εταιρείας, ο Καΐρης έλαβε μέρος στην Επανάσταση και τραυματίσθηκε άσχημα στο πόδι και δεν θεραπεύθηκε ποτέ. Βουλευτής στην Α΄ Εθνοσυνέλευση, ήταν αυτός που προσφώνησε τον Καποδίστρια όταν αποβιβάσθηκε στην Αίγινα. Με δικές του προσπάθειες οργάνωσε Ορφανοτροφείο για τα πολλά ορφανά που άφησε η Επανάσταση. Αρνήθηκε το μεγαλύτερο παράσημο από τον Όθωνα και τη θέση στο νεοϊδρυθέν πανεπιστήμιο. Όμως η επίσημη Εκκλησία, με το Πατριαρχείο σύμμαχό της, τον κατηγόρησε το 1839 για κάποιες θρησκευτικές ιδέες του, και του ζήτησε ομολογία πίστεως, όμως ο Καΐρης αρνήθηκε και η Εκκλησία έκλεισε το Ορφανοτροφείο του. Με διαταγή της κυβέρνησης ο αρχηγός του στόλου Κ. Κανάρης με άγημα 80 ναυτών πήγε στην Άνδρο, τον συνέλαβε και τον οδήγησε ενώπιον της εκκλησιαστικής Συνόδου η οποία τον κάλεσε να μετανοήσει, αλλά αυτός πάλι αρνήθηκε. Τον έκλεισαν τότε σε υγρό κελί στη Σκιάθο σε αυστηρή απομόνωση – εκτελεστής πάλι ο Κ. Κανάρης. Τέλος, ο Καΐρης δικάσθηκε το 1852 κεκλεισμένων των θυρών με βάση καταθέσεις ψευδομαρτύρων σε δύο χρόνια φυλακή και τον έκλεισαν στην φυλακή της Σύρου, στην οποία και πέθανε το 1853. Οι αρχές δεν επέτρεψαν να ενταφιασθεί στο νεκροταφείο, αλλά στο λοιμοκαθαρήριο και μετά από λίγες ημέρες κάποιοι άνοιξαν τον τάφο του και τον έκαψαν με ασβέστη! Εκκλησία, Κράτος και Δικαστική εξουσία εν αγαστή συνεργασία τον δολοφόνησαν. Λεπτομέρεια: στο τότε Σύνταγμα υπήρχε άρθρο «Περί ελευθερίας της συνειδήσεως»!

Η περίπτωση του Θεόφιλου Καΐρη φανερώνει μία θλιβερή αλήθεια: η Εκκλησία, η οποία ήταν πολέμια του Διαφωτισμού, που ήταν αντίθετη στην Επανάσταση, που δεν αγωνίσθηκε κατά των Οθωμανών, κυνήγησε και οδήγησε τον αγωνιστή με τα ανεπούλωτα τραύματα στο κορμί του, τον Διαφωτιστή, τον δάσκαλο, τον ελεύθερο Καΐρη στον θάνατο, επειδή είχε διαφορετικές θρησκευτικές απόψεις!

Η περίπτωση του Καΐρη δηλώνει επιπλέον την άσχημη πορεία για το μετεπαναστατικό ανελεύθερο κρατίδιο, υποταγμένο στη συντηρητική Εκκλησία, καθώς επίσης στους Φαναριώτες και τους κοτζαμπάσηδες που εξελίχθηκαν σε κομματάρχες και πολιτικάντηδες, υπό την αιγίδα της απόλυτης μοναρχικής διακυβέρνησης. Ο Κοραής άλλη μια φορά υπήρξε διορατικός όταν διατύπωσε τη γνώμη ότι η Ελλάς

απελευθερώθηκε από τον οθωμανό τύραννο για να υποδουλωθεί στον χριστιανό τύραννο.[9]

Είναι εμφανές από τη σύντομη αυτή επισκόπηση ότι, αντίθετα με τους μύθους που κυκλοφορούν, η Εκκλησία ως θεσμός εξουσίας και ιδεολογίας ήταν απηνής πολέμιος των νέων ιδεών, διώκτης της επιστήμης και του Διαφωτισμού, εχθρός της νέας εκπαιδευτικής αντίληψης και αντίθετη μέχρι το τέλος προς την επανάσταση των ραγιάδων. Σε αυτή τη θανάσιμη εχθρότητα του Πατριαρχείου προς κάθε τι το νέο και διαφορετικό που κόμιζε ο Διαφωτισμός και κατέληξε με την επικράτηση της Εκκλησίας, βρίσκονται οι ρίζες και οι καταβολές οτιδήποτε αρνητικού παρατηρήθηκε στο νεότευκτο κρατίδιο. Το κίνημα του Διαφωτισμού, αποδυναμωμένο από τις επιθέσεις και τις διώξεις της Εκκλησίας, δεν μπόρεσε να δημιουργήσει νέες αντιλήψεις που να επηρεάσουν σημαντικούς τομείς για μία σύγχρονη φιλελεύθερη πολιτεία και κοινωνία, όπως έκαναν οι άλλες δυτικές χώρες.[10] Η ισχυρή επίδραση του εκκλησιαστικού βυζαντινισμού παρέμεινε ακόμη και σήμερα και αποτελεί ισχυρό παράγοντα στασιμότητας, σκοταδισμού και νοσηρότητας στον δημόσιο βίο, στην εκπαίδευση, στη δημόσια υγεία και σε άλλους ζωτικούς τομείς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Π. Κονδύλης, *Ο νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1988, σ. 13.

[2] Αθανασίου Παρίου, *Αντιφώνησις προς τον παράλογον ζήλον των από της Ευρώπης ερχομένων φιλοσόφων*, 1802.

[3] Βλ. Δημήτρης Αρβανιτάκης, *Η Αγωγή του Πολίτη. Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799) και το έθνος των Ελλήνων*, ΠΕΚ, 2020.

[4] Ως συγγραφέας της φέρεται ο πατριάρχης Ιερουσαλήμ κυρ Άνθιμος ΣΤ΄, ενώ σύμφωνα με άλλους ο Αθανάσιος Πάριος.

[5] Φίλιππος Ηλιού, *Κοινωνικοί αγώνες και Διαφωτισμός*, Μνήμων, Αθήνα, 1986, σ. 41.

[6] Να σημειωθεί πως ακόμη και σήμερα θεολόγοι και Εκκλησία δεν έχουν ουδεμία θετική νύξη για τον Ρήγα, δεν μπορούν να τον ενσωματώσουν στην ψευδή αφήγησή τους και γι' αυτόν τον λόγο τον απαξιώνουν. Παράδειγμα λυπηρό ο πρώην αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ο οποίος το 2004 προσπάθησε με απαράδεκτους χαρακτηρισμούς να μειώσει τον μεγάλο οραματιστή και επαναστάτη, γράφοντας ότι ήταν «ένας επικίνδυνος ονειροπόλος» και ότι οι ιδέες του «έσπερναν αναρχία και θεωρητική εξέγερση»! Η Εκκλησία δεν μπορεί να ξεφύγει από το μεσαιωνικό σκοταδιστικό και μισαλλόδοξο παρελθόν της, πάντα διαστρεβλώνει την πραγματικότητα και την ιστορία, πάντα αντίθετη στην ελευθερία, την αλήθεια και την ανεκτικότητα.

[7] Η αντιδιαφωτιστική μανία των σημερινών χριστιανών δεν θα άφηνε απέξω τη μεγάλη μορφή του Κοραή. Χαρακτηριστικό

παράδειγμα ο θεολόγος Χρ. Γιανναράς που με κάθε ευκαιρία προσπαθεί να μειώσει το έργο του Κοραή με εμπαιθείς σκοταδιστικές πολεμικές χωρίς επιχειρήματα. Τη στιγμή που η ιστορική, γραμματολογική και πολιτική έρευνα αναδεικνύει την αξία της προσφοράς του μεγάλου Διαφωτιστή, ο αντιδιαφωτιστής θεολόγος, γνήσιος απόγονος και συνεχιστής των αντιλήψεων της οπισθοδρομικής Εκκλησίας και του αντιδραστικού καλογερισμού, κάνει λόγο για «ανθελληνισμό» (sic) και «μυωπικό αλληθωρισμό του Κοραή». Στην πραγματικότητα πρόκειται για τον δικό του ιδεολογικό αλληθωρισμό και την εθνικιστική χριστιανική του τυφλότητα.

[8] Τα περισσότερα ιστορικά στοιχεία του παρόντος κειμένου είναι αντλημένα κυρίως από τα βιβλία του Φίλιππου Ηλιού και από τα: Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1996. Και Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, Αθήνα, 1985.

[9] «Η ταλαίπωρος Ελλάς δεν ανεστάθη αληθώς, αλλά τάφον μόνον ήλλαξε» (Κοραής, *Τι συμφέρει εις την ελευθερωμένην από Τούρκους Ελλάδα να πράξη εις τας παρούσας περιστάσεις, δια να μη δουλωθή εις χριστιανούς τουρκίζοντας: διάλογος δύο Γραικών*, Παρίσι 1830, σ. 14).

[10] Οι όροι που χρησιμοποιώ έχουν σχέση με τις συγκυρίες και τα διακυβεύματα της εποχής εκείνης και όχι με σημερινές εκδοχές τους. Αναφέρομαι μόνο στις αρχές του 19ου αιώνα και πριν από την Επανάσταση που υπήρχαν δύο συγκρουόμενες τάσεις: η μία ήταν η φιλελεύθερη με εκλογές, δικαιώματα, ελευθερίες κ.ο.κ. και η άλλη η αυταρχική, δεσποτική και μοναρχική. Τελικώς στον νεοσύστατο κρατίδιο επικράτησε η δεσποτική μοναρχική με τον Καποδίστρια και, μετά τη δολοφονία του, με τον Όθωνα. Αυτή η αρνητική εξέλιξη καθόρισε την μετέπειτα ανώμαλη πορεία της χώρας για πάρα πολλά χρόνια.